

СУЧАСНІ ІНТЕРАКТИВНІ ПІДХОДИ ДО ВИКЛАДАННЯ ЛЕКЦІЙНИХ ДИСЦИПЛІН У СИСТЕМІ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ ВИЩОЇ ШКОЛИ (ФІЛОЛОГІЧНИЙ НАПРЯМ)

Валентина Богатько,

*Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
Україна, Вінниця*

bogatkovv@i.ua

Алла Віннічук,

*Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
Україна, Вінниця*

vinnichuk.alla.1975@gmail.com

Інна Завальнюк

*Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
Україна, Вінниця*

zavalniukinna@gmail.com

Abstract. The article traces the role of modern interactive varieties of lecture in the educational process of students of philology. It describes the interactive forms of organizing academic activity which was implemented in the methodological model that we developed, and was also experimentally validated. We provide an analysis of traditional and predominant forms of the academic process in institutions of higher education. The varieties of lectures singled out are such lectures as problem-based lecture, lecture as a dialogue, visualization lecture, binary lecture, dispute, consultation, lecture with deliberate mistakes. We introduce a system of assignments aimed at effective retention of the learning material.

Key words: interactivity, lecture, psychologization, heurologization, problem-based lecture, binary lecture.

Анотація. У статті простежено роль сучасних інтерактивних різновидів лекції в навчальному процесі студентів-філологів. Схарактеризовано інтерактивні форми організації навчальної діяльності, що використовувалися в розробленій нами навчально-методичній моделі й були апробовані під час експерименту. Проаналізовано традиційні й домінуючі форми навчального процесу закладів вищої освіти. Виокремлено такі різновиди лекційних занять, як проблемна лекція, лекція-діалог, лекція-візуалізація, лекція удвох, лекція-дискусія, лекція-консультація, лекція із заздалегідь запланованими помилками. Подано систему завдань, що спрямовані на ефективне засвоєння навчального матеріалу.

Ключові слова: інтерактив, лекція, психологізація, еврилогізація, проблемна лекція, лекція удвох.

Відповідно до законів, постанов та нормативних документів, що регламентують основні форми, методи і принципи організації вищої освіти в Україні, дедалі більшої актуальності набуває використання технологій дистанційного навчання, основною метою якого є надання освітніх послуг шляхом упровадження в освітній процес сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують можливість отримати якісні знання, уміння та навички відповідно до обраної навчальної програми.¹

Дистанційна освіта сприяє індивідуалізації освітнього процесу відповідно до потреб й особливостей тих, хто навчається; створенню додаткових можливостей для спілкування науково-педагогічних і педагогічних працівників зі студентами, а студентів між собою в межах активного творчого засвоєння програми навчання; формуванню єдиного освітнього простору в рамках усього світового співтовариства; забезпеченню ефективного контролю якості освіти на всіх етапах навчання відповідно до стандартів освіти; підвищенню

¹ Куцевол О. Теоретико-методичні основи розвитку креативності майбутніх учителів літератури : Монографія. Вінниця : Глобус-Прес, 2006. С. 6.

конкурентоспроможності університету в освітньому середовищі.²

На сучасному етапі розвитку психолого-педагогічної науки склалися об'єктивні передумови для теоретичного розгляду проблеми щодо доцільності й ефективності інтерактивних методів і форм проведення лекційних занять у закладах вищої освіти.

На сьогодні розроблено теоретичні основи підготовки творчого спеціаліста в педагогічному закладі вищої освіти, виявлено закономірності й створено концепцію розвитку навчально-творчої діяльності студентів (Ю. Бабанський³, І. Лернер⁴, Д. Чернілевський⁵ та ін.).

Сутність інтерактивного навчання досліджували Н. Алексєєв,⁶ А. Вербицький,⁷ К. Сергєєв,⁸ А. Хуторський,⁹ Г. Чаплицька,¹⁰ А. Яковцова.¹¹

Попри те, що в педагогічній науці чимало аспектів удосконалення навчального процесу вивчено досить детально, проте проблему інтерактивного навчання у форматі дистанційної освіти досліджено поверхово. Отже, недостатня теоретична і практична розробленість у методиці викладання філологічних дисциплін та потреба в удосконаленні професійної підготовки педагогічних кадрів зумовили вибір теми наукової розвідки **«Сучасні інтерактивні підходи до викладання лекційних дисциплін у системі дистанційної освіти вищої школи (філологічний напрям)»**.

Розвиток творчого потенціалу майбутніх фахівців у закладах вищої освіти здійснюється впродовж усього періоду дистанційного навчання за умови використання сучасних інтерактивних методів і технологій, зумовлених потребою трансформації навчальної діяльності студентів через її психологізацію та еврилогізацію.

Психологізація полягає в цілеспрямованій орієнтації навчально-виховного процесу на всі прояви особистості, її психодіагностику та психотренінг креативних здібностей. Еврилогізація навчальної діяльності, на нашу думку, виявляється в застосуванні методів, прийомів і форм, що найбільше сприяють стимуляції й активізації евристичного пошуку та творчої діяльності індивіда.

За даними Національного тренінгового центру (США), істотний вплив на розвиток творчого потенціалу особистості та засвоєння навчального матеріалу мають інтерактивні методи, оскільки вони спрямовані не лише на свідомість, а й на почуття, волю, дії, практику суб'єктів навчання.¹² Такі методи, прийоми і форми активізують їхнє продуктивне мислення, діяльність, спілкування та всі сфери психіки. Отримані результати суголосні з дослідженнями вітчизняних психологів, за оцінками яких «у пам'яті людини залишається 10% того, що вона чує, 50% того, що вона бачить, 90% того, що вона робить».¹³

Схарактеризуємо інтерактивні форми організації навчальної діяльності, що й

² Куцевол О. Теоретико-методичні основи розвитку креативності майбутніх учителів літератури : Монографія. Вінниця : Глобус-Прес, 2006. С. 238

³ Бабанський Ю. Оптимизация учебно-воспитательного процесса : Методические основы. Москва : Просвещение, 1982. 192 с.

⁴ Лернер И. Дидактические основы методов обучения. Москва : Педагогика, 1981. 173 с.

⁵ Чернілевський Д., Томчук М. Педагогіка та психологія вищої школи : Навч. посібник для студ. вищих навч. закл. Вінницький соціально-економічний ін-т Ун-ту «Україна». Вінниця, 2006. 402 с.

⁶ Алексєєв Н., Юдин Э. О психологических методах изучения творчества // Проблемы научного творчества в современной психологии / Под ред. М. Ярошевского / Москва : Наука, 1971. С. 151–204.

⁷ Вербицкий А. Активное обучение в высшей школе. Контекстный подход. Москва : Высшая школа, 1991. 207 с.

⁸ Сергєєв К. «Периферийные знания» в дискурсе креативности: социальные сети интересного // polis. Politichiske issledovanija. 2003. № 001. С. 50–62.

⁹ Хуторской А. Эвристическое обучение : Теория и методология, практика. Москва : Международная педагогическая академия, 1998. 266 с.

¹⁰ Чаплицька Г. Особливості творчої діяльності майбутніх фахівців // Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту. 2001. № 29. С. 14–18.

¹¹ Яковцова А. Лекція в высшей школе : Текст лекции. Харьков : ХГМУ, 1996. 20 с.

¹² Пометун О., Пирожено Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : Науково-методичний посібник. Київ : А.С.К., 2005. С. 11.

¹³ Алексюк А. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія : Підручник. Київ : Либідь, 1998. С. 468.

становитиме мету нашої наукової розвідки.

Однією з традиційних і домінантних форм освітнього процесу закладів вищої освіти є **лекція** (лат. *Lectio* – читання) – «усний системний і послідовний виклад навчального матеріалу, будь-якого питання, теми, розділу, предмета, методів науки».¹⁴ Лекція має відповідати таким вимогам: *науковість, доступність, єдність форми та змісту, емоційність викладу, органічний зв'язок з іншими видами навчальних занять – практичними, лабораторними тощо.*

Упродовж багатьох десятиліть у вищій школі абсолютного поширення набула **класична інформативно-повідомлювальна лекція**, мета якої – передати студентам готові знання через монологічну форму спілкування. За нашими спостереженнями, вона має безсумнівні **позитиви**, оскільки дозволяє за короткий проміжок часу подати основні теоретичні положення теми, яку вивчають; представити сучасне наукове висвітлення проблеми; економно передати значний обсяг матеріалу; увести в теоретичну лабораторію вченого; максимально врахувати рівень розвитку конкретної аудиторії; передати особистісне ставлення викладача до предмета вивчення тощо. Але в сучасному динамічно змінюваному світі в умовах інформаційного буму та розширення масмедійного простору навчальна лекція вже не є єдиним джерелом інформації, тому виникає потреба не лише передавання знань, а й залучення студентів до їх здобуття, що можливо у формі діалогічного спілкування.

Уважаємо, що сучасна університетська лекція має бути співтворчістю, співроздумами лектора й аудиторії – двох суб'єктів, кожен із яких є носієм пізнавальної активності й передбачає її у своїх партнерах.

Неактуальним сьогодні є домінування **інформативно-повідомлювальної лекції**, акцентованої лише на передання матеріалу й на репродуктивно-відтворювальну діяльність студентів, позаяк це не забезпечує умов для розвитку їхнього творчого потенціалу, ініціативності та самостійності у розв'язанні проблем.

Ми солідаризуємося з думкою педагогів і психологів Н. Алексеевої, А. Вербицького, В. Сергєєва, А. Хуторського, Г. Чаплицької, А. Яковцової та ін., що на часі впровадження в закладах вищої освіти таких різновидів лекційних занять, як **проблемна лекція, лекція-діалог, лекція-візуалізація, лекція удвох, лекція-дискусія, лекція-ділова гра, лекція-консультація, лекція із задалегідь запланованими помилками** тощо. Продуктивність цих форм інтерактивної навчальної взаємодії для розвитку ефективного вивчення дисципліни студентами підтверджено дослідно-експериментальним навчанням.

Ефективними є результати використання **проблемної лекції**, яка слугує першою сходинкою залучення студентів до творчої співпраці з викладачем. Під час заняття лектор створює одну чи декілька **проблемних ситуацій** і висуває гіпотези щодо їхнього вирішення, спрямовуючи студентів до пошуку істини. Проблемні запитання спонукають до роздумів, зіставлення різних думок, дискусії.

Характерною прикметою **проблемної лекції** за дистанційною формою навчання є однобічне спілкування, коли внутрішній діалог лектора спонукає слухачів до роздумів, співпраці, співтворчості. Відбувається інформаційно-емоційний вплив на аудиторію, її залучення до заочного діалогу та співпереживання. Отже, здійснюється не передавання готових знань, а їхнє спільне вироблення в процесі логічних міркувань.

Проблемну лекцію доцільно використати при викладі теми **«Класична українська література в контексті світового літературного процесу»**.

План лекції:

1. Національна література XIX століття: шляхи становлення й розвитку.
2. Світова літературна традиція та її прояви в українській літературі.
3. Новаторство письменників XIX століття: синкретизм художніх напрямів і течій.

Ключові поняття: світова література, національна література, літературний контекст,

¹⁴ Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. С. 189.

традиція, новаторство, національні коди, екзистенціали та архетипи.

Активізації пізнавальної активності студентів сприятиме постановка проблемних питань:

✓ Чи згодні ви з думкою, що українська література є складовою світового літературного процесу?

✓ Які традиційні ознаки українська література запозичила зі світового літературного контексту?

✓ Які специфічні риси притаманні національній літературі?

✓ Схарактеризуйте поняття «національний код», «екзистенціал», «архетип».

До цієї лекції студенти можуть підготувати індивідуальні випереджувальні завдання – дослідницький проект на тему: «Українська література в контексті світового літературного процесу», використовуючи праці сучасних теоретиків літератури, матеріали фахової періодичної преси.

Інтерактивна лекція-діалог (чи бесіда) у режимі «on-line», окрім активної навчальної діяльності викладача, передбачає співлектора-студента. Цей діалог, детермінований постановкою *проблемних запитань* та *альтернативним підходом до їх висвітлення*, може відбутися лише за умови партнерського ставлення педагога до студентів, уваги до їхньої думки. Така навчальна форма потребує розвинених імпровізаційних умінь викладача, вільного володіння навчальним матеріалом, швидкої реакції на репліки та виступи слухачів. Упродовж лекції-діалогу особливо важливим є вміння педагога організувати вільний обмін думками в інтервалах між викладом окремих блоків інформації. Лекція-бесіда сприяє розвитку дивергентного мислення студентів, уміння шукати альтернативні рішення, критичності, нонконформізму.

Успіх такої лекції залежить від правильної техніки постановки запитань, що стимулюватимуть творчу активність слухачів: *«Що ви можете сказати з приводу...»*; *«Що буде, якщо...»*; *«Уявіть ситуацію й змодельуйте її наслідки...»*, *«Чи бачите ви інші способи розв'язання цієї проблеми?»*; *«Як на вашу думку...»* тощо. Викладач має схвально підтримувати альтернативні думки, позиції студентів, бажання нестереотипно вирішити поставлену проблему.

«Лекцію вдвох» проводять два викладачі споріднених предметів, наприклад, історії української літературної мови та історії української літератури. Її мета – поглибити сприйняття студентами конкретного мовно-літературного явища, завдяки встановленню міжпредметних зв'язків. Підготовка **«Лекції вдвох»** передбачає такі етапи:

✓ лекторам варто здійснити спільний інтуїтивний пошук рішення, за умови якого уточнюється найбільш оптимальний варіант теми, формулюються проблеми, моделюються індивідуальні плани їхнього розв'язання з урахуванням передбачених дій партнера;

✓ вербальне спілкування лекторів з окремих фрагментів теми, обговорення прикладів, узгодження ілюстративного матеріалу;

✓ попереднє читання лекції, що передбачає моделювання її структури (плану, рекомендованої літератури) і змісту (термінології, логіки розкриття питань кожним із лекторів); визначення часу на висвітлення блоків лекційного матеріалу, прогнозування можливих реакцій слухачів та відгук викладачів на них;

✓ читання лекції в студентській аудиторії та імпровізаційна корекція спроектованої моделі задля усунення прорахунків та впливу на послаблення уваги й активності реципієнтів;

✓ позааудиторне доопрацювання лекції, удосконалення її змісту і структури.

Пропонуємо приклад такого різновиду лекції на тему: **«Тарас Шевченко – основоположник нової української літературної мови і нової української літератури»**, прочитаної викладачами історії української літературної мови та історії української літератури.

План лекції:

1. Історичні умови виходу «Кобзаря» Тараса Шевченка (1840 р.). Особливості

функціонування й розвитку української літературної мови цієї доби.

2. Тарас Шевченко як виразник дум українського народу, співець соціальної і національної свободи. Ідейно-художній аналіз творів. Основні ознаки мови творів Кобзаря.

3. Джерела мови творів Тараса Шевченка.

3.1 Народно-розмовна основа мовотворчості поета.

3.2 Історичні свідчення як джерело мови митця.

3.3 Європейська література і культура.

3.4 Церковнослов'янська, старокнижна мова, Ветхий і Новий завіти.

4. Сутність реформаторської діяльності Тараса Шевченка.

5. Іван Котляревський – зачинатель, а Тарас Шевченко – основоположник нової української літературної мови та нової української літератури: зіставний аналіз.

6. Мова Тараса Шевченка як об'єкт лексикографічного опрацювання.

7. Мовні засоби інтимізації в поезії Тараса Шевченка.

8. Особливості епістолярію письменника.

Ключові поняття: нова українська літературна мова, розмовна і фольклорна мова, народно-розмовна основа, мовні засоби, нова українська література, ідейно-художній аналіз, епістолярій.

Література

✓ Ващенко В. Мова Тараса Шевченка. Харків, 1963. С. 108–132.

✓ Дзюба І. Тарас Шевченко. Життя і творчість. Київ, 2005. 680 с.

✓ Завальнюк І., Савчук Т. Історія української літературної мови : практикум : навчальний посібник. Вінниця : «Твори», 2018. 404 с.

✓ Огієнко Іван (Митрополит Іларіон). Тарас Шевченко; упоряд., авт. передмови і коментарів М. С. Тимошик. Київ : Наша культура і наука, 2003. 432 с.

Висвітлюючи означену тему, викладачі дисциплін «Історія української літературної мови» та «Історія української літератури» характеризують суспільно-історичні умови в Україні на час появи Т. Шевченка, зокрема доводять, що на початку ХІХ століття українська мова майже не існувала в літературному вжитку, в умовах русифікаторської політики царського уряду, заборон українського друкованого слова, нищення українськомовної освіти та, як наслідку, цих процесів, занепаду староукраїнської літературної мови й денационалізації освічених верств українського суспільства, повноцінними формами реалізації української мови лишилися тільки усні форми її побутування – живе мовлення народу й усна народна творчість. Поява в 1840 р. першого видання «Кобзаря» Тараса Шевченка довела й остаточно переконала всіх у тому, що українська мова може бути літературною, а також засвідчила красу й силу українського слова.

Викладачі переконують, що Т. Шевченко став виразником дум українського народу, співцем соціальної і національної свободи, оскільки антикріпосництво, демократизм, визнання повної рівноправності всіх слов'янських народів, – це те, що вносила Шевченкова поезія у розвиток суспільної думки свого часу.

Аналізуючи роль основних чинників, які зумовили значення Т. Шевченка як основоположника нової української літератури та нової української літературної мови, викладачі виділяють основні ознаки мови його творів:

1) глибока народність, нерозривний зв'язок із живими мовними джерелами;

2) емоційна насиченість;

3) багатогранність лексики і повна відповідність змістового навантаження слова настановам поета;

4) простота, прозорість викладу, відсутність штучності, надуманості мови та образів у творах поета;

5) епічно-розмовний характер творів;

6) зорієнтованість мови на весь українськомовний територіальний та історичний обшар, розширення горизонтів лірики й сатири;

7) наявність елементів давніх слов'янських літературних мов поряд із домінуванням

народної мови.

«**Лекція удвох**» може проводитися не лише у формі регламентованого діалогу лекторів між собою, а і як *проблемний діалог двох комунікантів* (як «представників різних наукових течій»). Під час дискусії кожен викладач презентує свою позицію відносно заявленої теми лекції, а студентська аудиторія бере участь в «*on-line*» обговоренні. Такий різновид лекційного викладу сприяє глибшому осмисленню матеріалу, завдяки представленню різних точок зору і залученню слухачів до активного пошуку, розвиває критичність мислення, здатність до асоціювання, знаходження аналогій тощо.

Лекція-консультація ефективна в умовах дистанційного навчання при вивченні тем із яскраво вираженою практичною спрямованістю. В експериментально-дослідному навчанні використовуються різні варіанти методики проведення такого заняття:

а) *лекція-прес-конференція* за самостійно опрацьованим студентами матеріалом і заздалегідь зібраними запитаннями щодо розкриття певної методичної проблеми;

б) у режимі «*on-line*» – на основі прямих запитань, поставлених студентами під час читання лекції;

в) *лекція за отриманим опорним конспектом*.

Перший тип *лекцій-консультації* (за моделлю прес-конференції) передбачає попереднє ознайомлення студентів із висвітленням теми майбутньої розмови в рекомендованих чи самостійно дібраних наукових джерелах і постановку запитань щодо конкретизації її змісту. Осмисливши матеріал, студенти продумують свої запитання, спрямовані на з'ясування незрозумілого, уточнення певних фактів, окреслення перспектив подальшого розгляду проблеми тощо. При підготовці до лекції і в процесі її читання викладач намагається якнайповніше відповісти на поставлені запитання, а наприкінці заняття оцінює їх. На нашу думку, лектор має змогу визначити рівень осмислення студентами навчального матеріалу, чітко усвідомлює труднощі в його сприйнятті та розумінні.

Після подання матеріалу доцільно провести «*on-line*»-обмін думками щодо основних положень, обговорити додаткові запитання й підбити підсумки. Варто зауважити, що *переваги лекцій-консультації* мають особистісний характер, сприяють формуванню вміння запитувати (що особливо важливо для майбутніх учителів), а також дають змогу викладачеві на їхній основі зробити висновки щодо рівня підготовки кожного студента, ступеня оволодіння навчальним матеріалом, особливостей його мислення, кола інтересів.

Різновид *лекцій-консультації* доцільно використати при висвітленні теми «**Розвиток української літературної мови у XIX – початку XX століття (національне відродження)**». Студенти заздалегідь знайомляться з її планом й опрацьовують рекомендовані джерела.

План лекції:

1. Суспільно-історичні умови розвитку української літературної мови XIX – початку XX століття. Мовні дискусії про шляхи розвитку української літературної мови.

2. Продовження та утвердження традицій Тараса Шевченка в художній літературі.

3. Питання правописної нормалізації української літературної мови XIX – початку XX століття.

4. Формування наукового стилю. Основні граматики, важливі лексикографічні праці XIX – початку XX століття.

5. Формування публіцистичного стилю. Зміни в характері публіцистичного мовлення протягом XIX – початку XX століття.

6. Роль епістолярного стилю в розв'язанні важливих проблем літературної мови.

Ключові поняття: українська літературна мова, літературна традиція, мовна дискусія, норми української літературної мови, науковий стиль, граматика, лексикографічна праця, публіцистичний стиль, епістолярний стиль.

Література:

Бабич Н. Історія української літературної мови: Практичний курс. Львів : Світ, 1993. С. 244–253, 267–269, 280–301.

Завальнюк І., Савчук Т. Історія української літературної мови: модульний курс : навчальний посібник. Вінниця : «Твори», 2018. 404 с.

Огієнко Іван (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови. Вінніпег, 1949. Київ : Либідь, 1995. С. 140–148, 148–169, 177–183, 189–190, 234–235, 238.

Русанівський В. Історія української літературної мови. Київ : АртЕк, 2001. С. 245–266.

Єрмоленко С. Панько Т. Мова і нація в естетичній концепції І. Франка. // Мовознавство. 1993. № 5. С. 10–15.

Мацько Л. Українська мова у наукових поглядах Михайла Грушевського. // Українська мова. 2003. № 2 (7). С. 23–34.

Зазвичай студенти ставлять викладачу такі запитання:

✓ *Які питання були дискусійними в ході полеміки між українськими письменниками та вченими в II половині XIX століття?*

✓ *Які нові жанри з'явилися в українській літературі названого періоду і якими творами вони представлені?*

✓ *У чому полягає основна роль художнього стилю в розвитку літературної мови II половини XIX – початку XX століття?*

✓ *Яка роль перекладів у збагаченні української літературної мови іноземними елементами і який вони мали вплив на розширення можливостей української літературної мови?*

✓ *Які правописні проблеми існували в Східній Україні у II половині XIX – початку XX століття?*

✓ *Які найважливіші граматики української мови II половини XIX – початку XX століття Ви знаєте?*

✓ *Які основні лексикографічні праці II половини XIX – початку XX століття? Яке їхнє значення для розвитку української лексикографії?*

✓ *Які найважливіші публіцистичні праці II половини XIX – початку XX століття?*

✓ *Які причини інтенсивного розвитку епістолярного стилю в II половині XIX – на початку XX століття?*

✓ *Яка роль епістолярного стилю в розв'язанні мовних проблем?*

До обговорення питань, викладач залучає всю студентську аудиторію, актуалізуючи передовий педагогічний досвід, матеріали фахової періодики й власні спогади про учителів. Такий полілог, організований у межах лекції, допоможе підтримати інтерес кожного з його учасників, зробити особистісно значущим процес набуття студентами теоретичних знань із пропонованої дисципліни.

Другий тип **лекцій-консультації в режимі «on-line»** передбачає подання й обговорення матеріалу безпосередньо під час заняття. Запитання, поставлені в «прямому ефірі», можуть спричинити дискусію та обмін думками. Така форма потребує швидкої реакції як викладача, так і студентів, їхньої сконцентрованої уваги, уміння формулювати запитання, вести дискусію, аргументувати й відстоювати власну думку.

Позитивом лекцій-консультації в режимі «on-line» вважаємо розвиток дивергентного мислення (легкості, гнучкості й швидкості генерування ідей) суб'єктів навчальної взаємодії.

Третім різновидом лекцій-консультації є **лекція за отриманим опорним конспектом**, що дозволяє сконденсовано висвітлити значний масив навчального матеріалу, спрямувати студентів на самостійне опрацювання рекомендованих наукових джерел. Такі заняття проводять у формі розгорнутого коментування опорного конспекту, відповіді на поставлені питання та вільного обговорення проблеми. Опорний конспект повинен уміщувати такі структурні елементи:

✓ *тема, план, ключові теоретичні поняття, основна й додаткова література, рекомендована для опрацювання;*

✓ *прізвища науковців, письменників, назви їхніх праць, перелік основних фактів, що будуть висвітлюватися в лекції;*

✓ *основні положення, формулювання, на які потрібно звернути увагу;*

✓ завдання, що активізують пізнавальну діяльність студентів на лекції та спрямовують їхню самостійну роботу.

До **переваг цієї форми лекції** належать:

✓економне використання навчального часу;
✓розвиток швидкості мислення студентів;
✓вироблення вмінь виокремлювати проблеми й порівнювати варіанти їхнього розв'язання;

✓набуття навичок критичного опрацювання науково-методичних джерел тощо.

Лекція із запланованими помилками. Специфікою її є те, що до змісту навмисно додають певну кількість помилок фактологічного характеру, типових для студентів. На початку заняття лектор окреслює завдання: нотувати в конспекті всі неточності й хиби, допущені викладачем. На завершальному етапі лекції зазвичай здійснюють аналіз знайдених помилок. **Перевага такої інтерактивної форми** в тому, що вона підвищує інтерес аудиторії до викладу матеріалу, тренує увагу, сприйняття, розвиває критичність мислення та формує важливе для майбутніх учителів уміння виокремлювати помилки на слух.

Лекція-візуалізація чи не найбільш іманентна в дистанційній освіті, оскільки спрямована на одночасне поєднання під час лекції слухової та зорової пам'яті за допомогою методу демонстрування наочності. За результатами досліджень учених США, візуалізація лекційного матеріалу дає змогу запам'ятати від 14 до 38% почутого. Якщо до роботи залучають одночасно слухову й зорову пам'ять, то активізується більша кількість індивідів із різним способом сприйняття матеріалу.¹⁵

Лекція-візуалізація передбачає використання опорних сигналів – таблиць, ілюстрацій, графіків, схем, репродукцій картин тощо. Вони мають не лише ілюструвати викладений матеріал, а й пробуджувати мислення студентів, пошуки варіантів розв'язання проблеми.

Цей різновид лекції доцільно використати при розкритті теми **«Наочність як естетико-виховний аспект уроків мови й літератури»**.

План лекції:

1. Унаочнення як один із дидактичних принципів навчання.
2. Види наочності. Методика використання різних видів наочності.
3. Комплексне використання наочності в умовах кабінетної системи.

Ключові поняття: дидактичний принцип навчання, предметнообразна, словеснообразна, умовно-схематична, динамічна й синтетична наочність.

Зміст навчального матеріалу детермінує потребу активної візуалізації лекції, ілюстрування викладу зоровими, слуховими та умовно-схематичними образами. Це буде ефективним за умови використання сучасних технічних засобів навчання – екранних та аудіопосібників. За їхньою допомогою лектор наочно розкриває методику задіявання кожного з видів наочності на уроках мови й літератури.

Особливостями названих інтерактивних різновидів лекцій є те, що, подаючи матеріал, викладач допомагає студентам створювати нові знання, формулювати проблемні питання, пропонувати варіант їх вирішення, робити свої відкриття, тобто, за термінологією А. Хуторського, «створювати новий освітній продукт»,¹⁶ одночасно розвиваючи власний творчий потенціал.

У розробленій навчально-методичній системі лекція виконує такі **функції:** пізнавальну, інформативно-пояснювальну, розвивальну, виховну, організаційну, професійно-орієнтувальну, методологічну, спрямовальну, оцінювальну.

Пізнавальна функція. Упродовж інтерактивної лекції студенти отримують цілісне й систематизоване уявлення про відносно відокремлений і виділений у конкретну тему об'єкт філологічної науки. Особливо прикметним є те, що лекція не тільки допомагає осмислити

¹⁵ Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : Науково-методичний посібник. Київ : А.С.К., 2005. С. 13.

¹⁶ Хуторской А. Эвристическое обучение : Теория и методология, практика. Москва : Международная педагогическая академия, 1998. С. 296.

фундаментальні основи представленої теми, а й закладає підґрунтя для подальшої самостійної роботи студентів над проблемами, які висвітлювалися. Викладач пропонує для позааудиторного опрацювання базу даних, елементами якої можуть бути наукові, навчально-методичні, художні, довідникові та електронні джерела.

Розроблена система навчально-творчих завдань спрямована на формування в студентів власних суджень та оцінок, сприяє розвитку їхнього критичного мислення, процесів аналізу і синтезу тощо.

Розвивальна спроможність. Варто враховувати, що поданий викладачем матеріал має впливати не стільки на пам'ять, скільки на мислення, розвиток інтелектуального й творчого потенціалу. Зреалізувати таке завдання непросто, оскільки це потребує від лектора не тільки вміння відбирати й подавати навчальний матеріал, а й спонукати аудиторію до сприймання власного мислення, тобто навчати вмінню аналізувати разом із викладачем, а згодом і самостійно, теоретичні та практичні проблеми, що стосуються предмета лекції. Запропоновані нами різновиди лекцій сприятимуть розвитку професійних якостей особистості: *творчого мислення, уяви, інтуїції, уміння бачити проблеми й пропонувати варіанти їхнього розв'язання, відстоювати власну думку* тощо.

Виховна функція. Лекція тісно пов'язана з попередніми, вона реалізується лише тоді, коли засвоєння студентом матеріалу супроводжується формуванням його переконань, власних оцінок, моральних та естетичних цінностей. Ця функція забезпечує становлення індивідуального екзистенційного світогляду, тому відіграє важливу роль у системі підготовки майбутніх учителів мови й літератури.

Організаційна функція. Лекція спрямована на керування самостійною роботою студентів під час занять та в позааудиторний час. Ця функція, як і розвивальна, свідомо акцентована, є орієнтовною основою для наступної самостійної роботи студентів із різними джерелами, а також може визначити напрямок їхніх наукових досліджень. Викладач сам чи за участю студентів з'ясовує прогалини в науковому дискурсі висвітлюваних проблем, задає вектор студентських науково-дослідних розвідок і дає конкретні рекомендації чи консультації.

Отже, при підготовці та проведенні інтерактивних різновидів лекцій викладач має враховувати, що увага реципієнтів упродовж заняття розсіюється й мимовільно згасає. Це підтверджують психологічні дослідження, проведені в одному з коледжів США, де переважає лекційна форма навчання (студенти неуважні приблизно 40% часу, причому відсоток інформації, що запам'ятовується ними, зменшується протягом лекції: за перші 10 хвилин слухачі запам'ятовують 70% почутого, а за останні 10 хвилин сприймають лише 20% матеріалу).¹⁷ З'ясовано, що лекційна форма навчальної діяльності найбільше підходить тим, у кого добре розвинена слухова пам'ять.¹⁸

Така ситуація, на нашу думку, зумовлює потребу **активізації пізнавальної діяльності студентів за допомогою низки прийомів:**

✓ *різноманітні запитання (риторичні, репродуктивні, проблемні, на висловлення особистісного ставлення, як, наприклад: «Як ви вважаєте, оцінюєте?»);*

✓ *контрастне зіставлення неоднакових поглядів на проблему;*

✓ *парадоксальні ситуації;*

✓ *використання наочності, опорних схем;*

✓ *створення ситуації співпереживання;*

✓ *звернення до особистісного досвіду й безпосередніх вражень студентів;*

✓ *оперування фактами з досвіду та практичної діяльності викладача;*

✓ *добір прикладів передового педагогічного досвіду;*

✓ *критичне оцінювання чисісь думки;*

✓ *створення сприятливого емоційного фону.*

Виклад лекційного матеріалу доцільно будувати на діалогічній основі, що реалізується

¹⁷ Silberman M. Active Stragies // 101 Stragies to Teach Active Leaning. Boston, London ets., 1996. P. 2–3.

¹⁸ Silberman M. Active Stragies // 101 Stragies to Teach Active Leaning. Boston, London ets., 1996. P. 5.

через залучення студентів до співпраці, одним із способів якого може стати **виконання випереджувальних завдань**, наприклад, опрацювання рекомендованих статей, монографій, розділів підручника чи навчально-методичного посібника; знайомство з передовим педагогічним досвідом учителів мови і літератури; реферування, анотування, укладання бібліографії з певної проблеми; прочитання художнього твору; добір висловлювань чи цитат; підготовка огляду новинок фахової періодики та книговидавництва з визначеної проблеми; організація книжкових виставок; виготовлення навчальних посібників, добір унаочнення, дидактичного матеріалу; підготовка запитань до лектора тощо. Такі випереджувальні завдання забезпечать певні фонові знання для сприйняття студентами майбутньої лекції, допоможуть педагогу раціонально використати лекційний час, зробити акцент на організації навчально-професійної діяльності майбутніх учителів-словесників.

Результати виконаних завдань можуть бути оприлюднені студентами на лекції у формі *виступів із реферативним повідомленням, анотацією методичного посібника, оглядом новинок фахової преси, коментуванням підготовленої книжкової виставки* тощо.

Лекція має стати імпульсом до подальшої самостійної роботи студента. Конспектування основних її положень варто супроводжувати запитаннями й завданнями, занотованими на полях конспекту, на кшталт *«Підтвердіть правильність висловленої думки...»*, *«Зважте позитиви й негативи запропонованої послідовності мовно-літературного аналізу...»*, *«Які проблеми виникають при вивченні ліричних творів?»* тощо. Це спрямує студентів на подальше самостійне опрацювання матеріалів лекції.

Ефективним видом роботи студентів може стати ведення окремої сторінки чи рубрики конспекту *«Проблемні питання, які чекають мого розв'язання»*. У ній занотовуються проблеми, порушені, але не висвітлені викладачем під час лекційних занять.

Безсумнівно, потенційні можливості інтерактивної лекції в умовах сучасної інформатизації суспільства розширено завдяки належній організації дистанційного (безконтактного) навчання. Упровадження розробленої навчально-методичної системи цілком підтвердило ефективність інтерактивних форм лекції упродовж розвитку дистанційної освіти, характерними рисами якої є гнучкість, модульність, паралельність, велика аудиторія, економічність, технологічність, соціальна рівність, інтернаціональність, нова роль викладача, позитивний вплив на студента/слухача, якість.

Переконані, що методика проведення лекції має змінюватися відповідно до того, у якій освітній технології її використовують і які прийоми та засоби навчання обирає викладач.

Список використаних джерел

1. Алексеев Н., Юдин Э. О психологических методах изучения творчества // Проблемы научного творчества в современной психологии / Под ред. М. Ярошевского / Москва : Наука, 1971. С. 151-204.
2. Алексюк А. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія : Підручник. Київ : Либідь, 1998. 560 с.
3. Бабанський Ю. Оптимизация учебно-воспитательного процесса : Методические основы. Москва : Просвещение, 1982. 192 с.
4. Вербицкий А. Активное обучение в высшей школе. Контекстный подход. Москва : Высшая школа, 1991. 207 с.
5. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
6. Куцевол О. Теоретико-методичні основи розвитку креативності майбутніх учителів літератури : Монографія. Вінниця : Глобус-Прес, 2006. 348 с.
7. Лекція як провідна форма навчання у вищому закладі освіти : Метод. реком. для викл. Черних В. П., Зупанець І. А., Кайдалова Л. Г. та ін. Харків : Вид-во НФаУ, 2001. 36 с.
8. Лернер И. Дидактические основы методов обучения. Москва : Педагогика, 1981. 173 с.
9. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : Науково-методичний посібник. Київ : А.С.К., 2005. 192 с.

10. Сергеев К. «Периферийные знания» в дискурсе креативности: социальные сети интересного // *polis. Politichiskie issledovaniia*. 2003. № 001. С. 50–62.
11. Хуторской А. Эвристическое обучение : Теория и методология, практика. Москва : Международная педагогическая академия, 1998. 266 с.
12. Чаплицька Г. Особливості творчої діяльності майбутніх фахівців // *Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту*. 2001. № 29. С. 14–18.
13. Чернілевський Д., Томчук М. Педагогіка та психологія вищої школи : Навч. посібник для студ. вищих навч. закл. Вінницький соціально-економічний ін-т Ун-ту «Україна». Вінниця, 2006. 402 с.
14. Яковцова А. Лекция в высшей школе : Текст лекции. Харьков : ХГМУ, 1996. 20 с.
15. Silberman M. *Active Stragies // 101 Stragies to Teach Active Leaning*. Boston, London ets., 1996.

References:

1. Alekseev N., Yudyn Э. О *psykholohycheskykh metodakh yzucheniya tvorchestva // Problemy nauchnogo tvorchestva v sovremennoi psykholohyy / Pod red. M. Yaroshevskoho / Moskva : Nauka, 1971. S. 151 204.*
2. Aleksiiuk A. *Pedahohika vyshchoi osvity Ukrainy. Istoriia. Teoriia : Pidruchnyk*. Kyiv : Lybid, 1998. 560 s.
3. Babanskyi Yu. *Optymyzatsiia uchebno-vopytatelnoho protsessa : Metodicheskye osnovy*. Moskva : Prosveshchenye, 1982. 192 s.
4. Verbytskyi A. *Aktyvnoe obuchenye v vysshei shkole. Kontekstnyi podkhod*. Moskva : Vysshaia shkola, 1991. 207 s.
5. Honcharenko S. *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk*. Kyiv : Lybid, 1997. 376 s.
6. Kutsevol O. *Teoretyko-metodychni osnovy rozvytku kreatyvnosti maibutnikh uchyteliv literatury : Monohrafiia*. Vinnytsia : Hlobus-Pres, 2006. 348 s.
7. *Lektsiia yak providna forma navchannia u vyshchomu zakladi osvity : Metod. rekom. dlia vykl.* Chernykh V. P., Zupanets I. A., Kaidalova L. H. ta in. Kharkiv : Vyd-vo NFaU, 2001. 36 s.
8. Lerner Y. *Dydaktycheskye osnovy metodov obuchenya*. Moskva : Pedahohyka, 1981. 173 s.
9. Pometun O., Pyrozhenko L. *Suchasnyi urok. Interaktyvni tekhnolohii navchannia : Naukovo-metodychni posibnyk*. Kyiv : A.S.K., 2005. 192 s.
10. Serheev K. «Peryferyiinye znanyia» v dyskurse_kreatyvnostry: sotsyalnye sety ynteresnoho // *polis. Politichiskie issledovaniia*. 2003. № 001. S. 5062.
11. Khutorskoi A. *Эврystichesкое obuchenye : Teoryia y metodolohyia, praktyka*. Moskva : Mezhdunarodnaia pedahohycheskaia akademyia, 1998. 266 s.
12. Chaplytska H. *Osoblyvosti tvorchoi diialnosti maibutnikh fakhivtsiv // Pedahohika, psykholohiia ta med.-biol. probl. fiz. vykhovannia i sportu*. 2001. № 29. S. 1418.
13. Chernilevskiy D., Tomchuk M. *Pedahohika ta psykholohiia vyshchoi shkoly : Navch. posibnyk dlia stud. vyshchykh navch. zakl.* Vinnytskyi sotsialno-ekonomichnyi in-t Un-tu «Ukraina». Vinnytsia, 2006. 402 s.
14. Yakovtsova A. *Lektsiia v vysshei shkole : Tekst lektsyy*. Kharkov : KhHMU, 1996. 20 s.
15. Silberman M. *Active Stragies // 101 Stragies to Teach Active Leaning*. Boston, London ets., 1996.